

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 2

2026

XX ASR XITOIY ADABIYOTINING ZAMONAVIYLIK XUSUSIYATLARI

Komilova Shaxnoza

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya

Maqolada XX asr Xitoy adabiyotining shakllanishi va uning zamonaviylik xususiyatlari tahlil qilingan. Muallif G'arb madaniyati bilan to'qnashuv hamda ichki islohotlar natijasida adabiyotning antik davrdan mutlaqo yangi bosqichga o'tishini ko'rsatib beradi. Tadqiqotda «To'rtinchi may» harakatining tildagi, janrlardagi va adabiy qarashlardagi tub o'zgarishlarga ta'siri batafsil yoritilgan. Shuningdek, ommaviy axborot vositalarining rivojlanishi, sanoatlashgan nashriyot tizimi va ijodkorlar maqomining o'zgarishi kabi ijtimoiy-moddiy omillar asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Xitoy adabiyoti, Zamonaviylik, "To'rtinchi may" harakati, Bayxua tili, Adabiy inqilob, Realizm, Modernizm, Inson adabiyoti.

ОСОБЕННОСТИ МОДЕРНОСТИ В КИТАЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XX ВЕКА

Комилова Шахноза

Ташкентский государственный университет востоковедения, старший преподаватель

Аннотация

Автор исследует переход литературы на качественно новый этап, вызванный столкновением с западной культурой и внутренними социально-политическими реформами в конце династии Син. Особое внимание уделяется движению «Четвертого мая», которое способствовало переходу с классического языка на байхуа и обновлению литературных форм. В работе обосновывается роль современных СМИ и промышленного книгопечатания в формировании новой читательской аудитории и независимого статуса писателя.

Ключевые слова: Китайская литература, Современность, Движение «Четвертого мая», Язык байхуа, Литературная революция, Реализм, Модернизм, Гуманистическая литература

FEATURES OF MODERNITY IN 20TH-CENTURY CHINESE LITERATURE

Komilova Shaxnoza

Tashkent State University of Oriental Studies, Senior Lecturer

Abstract

The article analyzes the characteristics of modernity in 20th-century Chinese literature. The author examines the transition to a new stage of development triggered by interaction with Western culture and internal social reforms at the end of the Qing Dynasty. Significant attention is given to the "May Fourth" movement, which modernized language (transition to baihua), genres, and literary perspectives. The study justifies the impact of mass media, industrial printing, and the changing social status of authors on literary progress.

Keywords: Chinese literature, Modernity, May Fourth Movement, Baihua language, Literary revolution, Realism, Modernism, Human-centered literature.

O'zining uzoq tarixiga ega Xitoy adabiyoti Qing sulolasining oxirida misli ko'rilmagan va muhim o'zgarishlarni boshdan kechirdi: u G'arb adabiyoti va madaniyati bilan to'qnash kela boshladi. U to'qnashuv va konvergentsiya orqali asta-sekin o'z negizida zamonaviylik bilan yangi adabiy sifatni shakllantirdi va to'rtinchi may adabiy inqilobining avj olishi bilan avjiga chiqdi. Shu vaqtdan boshlab Xitoy adabiyoti tarixi antik adabiyotdan yaqqol farq qiladigan mutlaqo yangi bosqichga kirdi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Ushbu juda katta o'zgarishlar yaqin davrdan beri shakllangan turli xil ichki va tashqi omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, aynan shu omillar ta'sirida vujudga kelgan hamda rivoj topgan. Jahon bozorining shakllanishi va kengayishi natijasida barcha mamlakatlarning ishlab chiqarishi va iste'moli tobora umumjahon xususiyat kasb eta boshladi. Bu holat faqat moddiy ishlab chiqarish sohasigagina xos emas, balki ma'naviy, ishlab chiqarishga ham to'laqonli darajada taalluqlidir.

Shu jarayon ta'sirida millatlarning yopiqligi va cheklanganligi asta-sekin barham topib, bunday holatni saqlab qolish deyarli mumkin bo'lmay qoldi. Natijada, turli xalqlar va mahalliy hududlar doirasida vujudga kelgan adabiyotlar o'zaro ta'sir va uyg'unlik asosida birlashib, ko'p millatli va ko'p manbali yagona jahon adabiyotining shakllanishiga zamin yaratdi.

Aytish joizki, turli millatlar adabiyotining «jahon adabiyoti» oqimiga qo'shilishi vaqti va yo'llari har xil bo'lgan. Xususan, Xitoyda mazkur jarayonning boshlanishi taxminan XIX asrning 80-yillari oxiri — 90-yillari boshlariga to'g'ri keladi va bugungi kunga kelib u allaqachon yuz yildan ortiq tarixga ega. Biroq ushbu jarayon hali to'la yakunlanmagani sababli, uning qachongacha davom etishi, ya'ni quyi chegarasini aniq belgilash hozircha ancha mushkul masala bo'lib qolmoqda.

Aslida, G'arbning mustamlakachi davlatlari harbiy kemalar va o'q-dorilar kuchi bilan Sin sulolasini bir qator suverenitetni poymol qiluvchi, milliy sha'n-sharafni haqoratlovchi shartnomalarni imzolashga majbur etgan jarayon XIX asrning 40-yillaridan boshlangan edi. Biroq dastlabki davrda bu o'ta jiddiy inqiroz Xitoy adabiyotini isloh qilish zaruratiga bevosita turtki bo'la olmadi. Vatanni qutqarishga qaratilgan targ'ibotni istisno etganda, deyarli hech kim adabiyotning milliy taqdir bilan qanday bog'liq ekani haqida o'ylab ko'rmagan edi.

Faqat oradan o'nlab yillar o'tgach, «ashyo va texnika» darajasidagi islohotlar (yan'ni Yangilanish harakati — 洋务运动), «bilim» darajasidagi islohotlar (davlat tomonidan tashkil etilgan xorijga o'qishga yuborish), hamda «tizim» darajasidagi islohotlar (islohot va yangilanish harakati — 变法维新) kabi uch yirik urinishning biri tezkor samara bermagani, boshqalari esa qarshiliklar natijasida mag'lubiyatga uchraganidan so'ng, jamiyat a'zolari erta yoki kech xalqni ma'rifatli qilish yo'lini adabiyot orqali izlashga majbur bo'ldilar.

Tadqiqot metodologiyasi. Qey Tinlyan (裘廷梁) va uning zamondoshlari ham 戊戌 yillari davrida «bayxua tili islohotning asosidir», «xalq ongini ochishning eng samarali yo'li — adabiy klassik tilni isloh qilishdir», degan g'oyalarni ilgari surgan edilar. Oradan ko'p o'tmay, Lyan Sichao «yangi xalq» nazariyasini targ'ib qilib, «yangi adabiy uslub»ni joriy etishni yoqlab chiqdi hamda «she'riyat olami», «nasr olami», «roman olami», «drama olami»da «inqilob» o'tkazishga chaqirdi. Ayniqsa, u xalqni yangilash, ya'ni «yangi xalq»ni shakllantirish yo'lida roman janrining alohida ahamiyati borligini qat'iy ta'kidladi.

«To'rtinchi may» (五四) yangi adabiyot harakati maydonga chiqishi bilan Xitoy adabiyotida barcha sohalarni qamrab olgan tub o'zgarishlar yuz berdi: til klassik adabiy tildan bayxuaga o'tdi, adabiy shakllar, mazmun va adabiyot haqidagi qarashlar misli ko'rilmagan darajada yangilandi. «Davlat tilidagi adabiyot, adabiyot uchun davlat tili», shuningdek «inson adabiyoti», «xalq adabiyoti», «tafakkur inqilobi» kabi shiorlarning ilgari surilishi bu adabiy

inqilobning zamonaviy milliy davlatni barpo etish maqsadlari bilan o'zaro uyg'un ekanini yaqqol namoyon etdi.

Ommaviy axborot vositalarining bunday tub o'zgarishi adabiyot taraqqiyotiga nihoyatda kuchli ta'sir ko'rsatib, uning ijtimoiy qamrovi, tarqalish sur'ati va umumiy rivojlanish yo'nalishini keskin ravishda yangilab yubordi. U, bir tomondan, ijodkorlarga kuchli ta'sir ko'rsatib, adabiy mualliflarning maqom va ijtimoiy o'rnini tubdan o'zgartirdi: qadimgi davrda asosan saroy yoki amaldor tabaqasiga mansub bo'lgan ziyoli-shoirlar o'rnini endi qo'lyozma haqi va mualliflik haqi (gonorar, royalti) hisobiga yashaydigan, jamiyatda nisbatan mustaqil mavqega ega zamonaviy intellektuallar egallay boshladi. Ana shu sharoitda haqiqatan ham mustaqil tafakkurga ega bo'lgan yozuvchilar avlodi shakllandi.

Bunga ayol yozuvchilar misoli ayniqsa yaqqol dalil bo'la oladi. Bir necha ming yillik Xitoy adabiyoti tarixida bor-yo'g'i Ban Chjao, Say Yan, Li Sinchjao, Chju Shuchjen, Ye Syaovan, Van Yun, U Sao kabi taxminan o'ttizga yaqin ayol adiblarga qayd etilgan bo'lsa, «To'rtinchi may» harakatidan keyingi o'n yil ichida Chen Xenchje, Bin Sin, Lu In, Gan no'sxadagi ayol yozuvchilar, Su Syuelin, Lin Shuhua, Shi Pinmey, Bay Vey, Pu Shunsin, Din Lin, Lu Szinsin, Se Bin'in, Yuan Chan'in, Lin Hueyin, Fen Ken kabi juda katta guruh paydo bo'ldi. Bu holatda yangi davr ommaviy axborot vositalarining hal qiluvchi ahamiyati beqiyos bo'lgani shubhasiz.

Tahlil va natijalar. XX asr Xitoy adabiyotining tarkibi nihoyatda murakkab va ko'p qatlamli bo'lib, uning rivojlanish jarayoni ham g'oyat serqirra, burilishlarga boy, ayrim davrlarda esa og'ir qurbonliklar evaziga kechgan. Shunga qaramasdan, shubhasizki, zamonaviylik nafaqat mazkur davr adabiyotini tashkil etuvchi asosiy mafkuraviy-estetik yo'nalishlardan biri hisoblanadi, balki u Xitoy qadimgi adabiyotidan farqlanishini belgilab beruvchi eng muhim, prinsipial mezon sifatida ham namoyon bo'ladi.

“Zamonaviylik” tushunchasi nafaqat zamonaviy moddiy hayot sharoitlari bilan bog'liq, balki an'anaviy jamiyatning zamonaviy jamiyatga aylanish jarayonida shakllangan yangi bilim tushunchalari va qadriyatlar tizimini ham anglatadi. Dunyo mamlakatlarining har birida bu jarayon o'z xususiyatlariga ega bo'lsa-da, ularning rivojlanish yo'nalishida umumiy umumiy traektoriyani kuzatish mumkin: sanoat va texnologiyaning rivojlanishi, moddiy hayot darajasining yaxshilanishi; ijtimoiy tuzilma esa diniy yoki urug'chilik asosida tashkil etilgan an'anaviy darajali jamiyatdan bozor, shartnoma, huquqiy tizim va dunyoviylashuv yo'li orqali asta-sekin individual markazli zamonaviy jamiyatga aylanadi, bu jarayonda an'anaviy qarashlar zamonaviy ong tomonidan bosib olinadi.

Adabiyot va san'atda bu tushuncha haqiqat, yaxshilik va go'zallikka intilishda namoyon bo'ladi. Keyinchalik G'arb modernizmi adabiyoti esa, insonni markazda tutuvchi tamoyildan kelib chiqib, tashqi voqealikka qarshi, ichki dunyoga qaratilgan, aqlni inkor qiluvchi, yangilikka ustuvorlik beruvchi, oddiylik va manfaatparvarlikka qarshi turuvchi boshqa bir turdagi “zamonaviy ong”ni rivojlantirdi.

XX asr Xitoy adabiyotida ijodiy usullar jihatidan bir nechta yo'nalishlar hamziyapta mavjud bo'lgan: realizm (yoki realistik yozish), romantizm, simvolizm va modernizm. Ilmiy “haqiqatni izlash” fikri kirib kelishi bilan, an'anaviy estetikada “yaxshilik” eng asosiy qadriyat sifatida qaraladigan g'oya o'zgardi; ortiqcha e'tibor “haqiqat”ga qaratildi va realizm adabiy ijodiy jarayonda asosiy yo'nalishga aylandi. Shu yo'nalish turli shakllarda rivojlanib, she'riy lirikani, mahalliy urf-odat va fazilatni chuqur aks ettirishni, shuningdek, detalli ijodiy qayta yaratishni o'z ichiga oldi.

Adabiyot nazariyachisi Veylekning fikriga ko'ra, realizm — doimo o'zgarib, qayta ko'rib chiqiladigan tushuncha bo'lib, u «zamonaviy jamiyat voqealarining ob'ektiv aks ettirilishi»ni anglatadi. Uning tamoyili — mavzu imkoniyatlarining cheksizligi va uslubi

jihatdan ob'ektivlikka erishishdir, garchi amalda bu ob'ektivlik deyarli hech qachon to'liq ta'minlanmagan bo'lsa-da. Realizm tarbiyaviy, axloqiy va islohotchi xususiyatga ega bo'lib, tasvir va normalashtirish orasidagi ziddiyatni doimo anglamaslik bilan birga, «tipik» tushunchasi orqali bu ikki jihatni uyg'unlashtirishga harakat qiladi.

Ammo haqiqatda, adabiyotning «zamonaviylashuvi» yoki «zamonaviylik» xususiyati nafaqat realizmga xos emas, hamda modernizm ham uni butunlay o'zlashtirishi mumkin emas. Ushbu jarayon ko'p qirrali bo'lib, turli ijodiy yo'nalishlar va uslublar ham zamonaviylik ruhiga hissa qo'shadi. Realizmdan tashqari boshqa ijodiy usullar ham XX asr Xitoy adabiyotida barcha davr davomida mavjud bo'lib, har biri adabiyot rivojiga o'z hissasini qo'shgan.

Romantizm, masalan, «his»ni buyuk deb hisoblashi tufayli, «qonun-qoidalar»dan ortga chiqishga olib kelgan va an'anaviy estetikadagi «muvozanatli go'zallik» normalarini buzishga xizmat qilgan, ya'ni o'zining zamonaviy estetik qimmatini bor edi. Su Manshuning «断鸿零雁记» yoki Go Mo-juoning «女神» «屈原» asarlarini o'qish shunga ravshan misol bo'lib, bu usul hali ham «eskirgan» emasligini ko'rsatadi.

Simvolizm ham ko'pchilik mualliflar tomonidan qo'llanilgan va bir qator o'zgacha va muhim asarlarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Yangi hissiy yozuvchilar (新感觉派)ning namunalari, masalan Mu Shyingning romanlari, zamonaviy shahar ritmiga mos ravishda tezkorlikka ega, film kamerasi kabi tez ko'chib turuvchi tuzilmaga ega bo'lgan. Bu asarlar ko'chadagi neon yoritqichlar kabi charchamas va o'zgaruvchan, zamonaviy shahar hayotining shovqinli va tezkorligi bilan to'la, an'anaviy romanlardagi orom va sukunatli yozuv uslubidan keskin farq qiladi. Shu jihatdan, ular Myao Dunning «子夜» si bilan birgalikda zamonaviy shahar adabiyotini shakllantirishda muhim ochiq yo'l ochgan.

XX asrning 40-yillari davrida Van Szensining «绿猫» «礼拜天早晨» kabi oqimli ong (stream of consciousness) uslubidagi romanlari zamonaviy insonning yalg'izligini chuqur aks ettirgan va aniq zamonaviylik xususiyatiga ega. Yangi adabiyotning asoschisi Lu Sin, nafaqat realizm asosida yozilgan va simvolizm bilan uyg'unlashgan «呐喊» «彷徨» asarlarini, balki ekspressionist uslubdagi, o'quvchini juda qiziqtirgan «故事新编» romanlarini ham, hamda asosan simvolistik tarzda yozilgan esse she'rlar to'plami «野草» ni ham yaratgan. Bu holat, ijodiy usullar bo'yicha hech qanday qat'iy chegara yoki ramka qo'yishning qanchalik voqeiylikdan uzoq ekanini ko'rsatadi.

«Postmodern» esa zamonaviylikka qo'shimcha, uzaytirish va to'g'rilash vazifasini bajaradi; muhim bo'lsa-da, u mustaqil davrni tashkil qilmaydi va asosan zamonaviylik doirasiga kiradi. Xitoy adabiyotining yangi davrdagi islohoti — bu, shu bilan birga, adabiyot tushunchasining qayta aniqlanishi, adabiyotning boshqa yozuv turlaridan ajralib, mustaqil mavqega erishish jarayoni ham edi.

Adabiyot til va yozuv belgilaridan foydalangani tufayli, uni falsafa, tarix, din kabi tildan foydalanuvchi boshqa fanlar bilan osongina aralashtirib yuborish mumkin. Amalda, Xitoyda ham, G'arbda ham barcha yozma asarlar (roman va drama istisno) «adabiyot» deb atalgan davrlar bo'lgan. Bunday davrda hozirgi tushuncha bilan «adabiyot» aksincha din va siyosatning qo'llovchisi bo'lib, uning o'zgacha ta'sir quvvati din va siyosat tomonidan propaganda va davlat boshqaruvida foydalanilgan, ya'ni san'at va estetikadan tashqari maqsadlarga qaratilgan.

Xitoy adabiyoti tushunchasida XIX asrning 80-yillari oxiridan to «To'rtinchi may» davrigacha muhim o'zgarish sodir bo'lgani, «To'rtinchi may» adabiy inqilobida ilgari surilgan «yangi adabiyot» (新文学) nomidan ham ko'rinib turibdi. «Yangi adabiyot»ga urg'u berishning asosiy sababi — uni «eski adabiyotdan» farqlash edi.

XIX asrning 80-yillari oxiridan to «To'rtinchi may» davrigacha Xitoy adabiyoti

tushunchasida muhim o'zgarish sodir bo'lgani, «To'rtinchi may» adabiy inqilobida ilgari surilgan «yangi adabiyot» (新文学) nomidan ham ko'rinib turibdi. «Yangi adabiyot»ga urg'u berishning asosiy sababi — uni «eski adabiyotdan» farqlash edi. «To'rtinchi may» adabiy inqilobi boshlang'ichda she'r tili va an'anaviy dramaga nisbatan sodda, ko'pincha radikal qarashlar bildirgan, lekin amaliy jarayonda bu xato to'g'rilanib, adabiyot asosan sog'lom rivojlanish yo'liga kirdi.

Xulosa va takliflar. XX asr adabiyotini Xitoy qadimgi adabiyoti bilan taqqoslasak, deyarli barcha adabiy janrlarda katta o'zgarishlar sodir bo'lganini ko'rish mumkin: 1. She'riyatda belgi tildagi yangi she'riyat (白话新诗) ustuvor bo'lsa-da, qadimiy uslubdagi she'riyat (古体诗/旧体诗) ham uzoq muddat davom etdi; 2. Nasrda G'arb essesi (essay) usuli kiritilgan, lekin an'anaviy shakl va chuqur ma'naviy muhit ham meros bo'lib qolgan; 3. Dramada xorijiy so'zlashuvli sahna asarlari ham, an'anaviy dramalar ham mavjud; 4. Roman turlari esa Sharq va G'arb usullari aralashib, deyarli har xil turlarni o'z ichiga olgan.

Har bir janrning ichida turli turlar ko'pqirrali va o'zaro aralashib mavjud edi. Til jihatidan esa, faqat muvaffaqiyatli Xitoy tilidagi asarlar o'quvchilar orasida keng tarqalgan va adabiyot tarixi sahifasiga kirgan, balki kamsonli millatlar tilidagi yaxshi asarlar ham faol tarqalgan va Xitoy adabiyoti tarixiga kirgan. Hatto Xitoy mualliflari chet tilda (masalan, Chen Sizun fransuj tilida, Lin Yutang ingliz tilida) yozgan asarlari ham Xitoy adabiyoti tarixi doirasiga kiritilgan. Barcha ushbu o'zgarishlar adabiyot tushunchasidagi zamonaviylik islohotini tasdiqlaydi va adabiyot tushunchasi bilan adabiy ijod o'rtasidagi o'zaro ta'sirni ko'rsatadi. G'arb adabiyot tushunchasi yangi davrda o'zgarishdan avval ham shunga o'xshash vaziyatlar uchragan: dunyo adabiyotiga yuqori darajali sahna asarlari taqdim etgan Shekspirning hayoti va shaxsiy tajribasi ham hanuz sirli, uning asarlari ham ilgari e'tiborsiz qolgan. Shu ma'noda, yangi davr adabiyot tushunchasi an'anaviy adabiyot tushunchasini o'z o'rniga qo'yishi adabiyot uchun haqiqiy erkinlikni ta'minlab, uning rivojlanishi va yuksalishiga xizmat qilgan.

FOYDALANILGAN ADBIYOTLAR RO'YXATI

1. 洪子诚《中国当代文学史》北京: 北京大学出版社, 2007.
2. 陈思和.《中国当代文学史教程》. 上海: 复旦大学出版社, 2016.
3. 王晓明.《二十世纪中国文学史论》. 上海: 东方出版中心, 2003.
4. 汪晖.《现代中国思想的兴起》. 北京: 三联书店, 2004.
5. 温儒敏.《中国现代文学史》. 北京: 高等教育出版社, 2014.
6. 许子东(.《现代文学录》. 香港: 牛津大学出版社, 2005.
7. 张颐武.《从现代性到后现代性》北京: 北京大学出版社, 2003.
8. 李泽厚.《中国现代思想史论》(. 北京: 三联书店, 2008.
9. Wang, David Der-wei. A New Literary History of Modern China. Cambridge: Harvard University Press, 2017.
10. Denton, Kirk A. (ed.). The Columbia Companion to Modern Chinese Literature. New York: Columbia University Press, 2016.
11. Huang, Nicole. Women, Periodicals, and Modernism in Chinese Media, 1943–1945. University of Chicago Press, 2005.
12. Rojas, Carlos and Eileen Cheng-yin Chow (eds). The Oxford Handbook of Modern Chinese Literatures. Oxford University Press, 2016.